

МАКТАБДА ТАСВИРИЙ САНЪАТНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

Насиба Турдиевна Химматқулова
ТерДУ Миллий либос ва санъат факультети
Амалий санъат кафедраси ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Талабаларда ижобий қобилиятларини, кўриш хотираси, маром ва уйғунлик ҳамда ҳаёт ва санъатдаги нафосатни кўра билиш ҳамда англаб етиш маҳоратини, ранг сезиш, эмоционал сезгирлик, кузатувчанлик ва образли тафаккурни ўстиришда, сабр-тоқат ва фикрни бир жойга тўплаш кўникмасини ҳосил қилишда мактабда тасвирий санъат фанининг олдида тушадиган бирорта ҳам ўқув фани йўқ. Шахс камолотида эса ҳар бир шахснинг турмушдаги ва касбий фаолиятида бундай хусусиятлар ниҳоятда керак бўлади.

Шу билан бирга бу ўқув фани инсон ақл-идрокининг ҳамда унинг теварак-атрофини, ундаги воқеа-ҳодисаларни билиш, уни ўзгартириш йўллари йўлга қўйилади. У иқтидор ва истеъдодни шаклланиш учун кенг имкониятларини очиб беради.

Калит сўзлар: мактаб, тасвирий санъат, ўқитиш, методика, қобилият.

КИРИШ

Тасвирий санъатни ўқитиш жараёнида унинг олдида қўйиладиган топшириқлар эса, ўқувчиларни бирдан-бир ва бетакрор ва ўз шахсининг ўзининг маънавий имкониятларини намоён этишга шароит яратади. Муайян билимлар, малака ва кўникма мажмуига эга бўлган киши фақат ижрочи кишилар холос. Жамиятимиз учун эса ижрочилар эмас, балки ижодкор, ташаббускор, ўйловчи ва ўзгартирувчи кишилар керак. Эртанги кун ишчиси, муҳандиси, олими махсус билимлардан ташқари яхши ривожланган фаҳм-фаросат ва айни чоғда аниқ мантиқий тафаккур, ҳаётда кўзда тутилган янги вазиятларига тез ва тўғри жавоб бера олиш, қўлланмаган ностандарт ечимларни билиш маҳоратига эга бўлиши ниҳоятда муҳимдир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Кишиларнинг ташаббускорлиги, ижодкорлиги, мустақиллигига кенг имконият яратиб бериш керак. Мактабда бадиий таълим мазмунини аниқлашнинг энг катта

ва энг қийин, лекин муҳим ва асосий вазифаси ана шундан иборат. Мактабда бадий таълимнинг янги сифат даражасига кўтариш биринчи галда олий махсус маълумотли ўқитувчилар тайёрлаш билан боғлиқ. Бунинг учун кадрлар тайёрлашнинг мавжуд тизимини расом - ўқитувчилар тайёрловчи ўқув юрларининг ўқув режаларини тубдан ўзгартириш лозим бўлади. Бусиз концепцияда илгари сурилган ғоя ва режаларни ҳал қилиб бўлмайди.

Янги ўқув режаларида ўзбек халқ амалий санъати ва меъморчиликни ўрганиш асосларини ўринли эгаллаш керак бўлади.

Бу йўналишдаги ишлар синфдан ва мактабдан ташқари тўғарак ва студиялар учун тасвирий, амалий ва меъморчилик санъатлари бўйича раҳбарлар тайёрлашга ҳам йўналтирилган бўлиши лозим. Маълумки, академик лицей на коллежларда тасвирий санъат таълими асослари миллий маданиятимизнинг ва унинг анъаналарининг, шунингдек, жаҳон бадий маданияти дурдоналари асосида белгиланади.

Бу нарса ўз-ўзидан қатор дастур, дарслик, методик қўлланма ва кўргазмаларни қайтадан ишлаб чиқишни тақозо этади ва у катта илмий методик кучларни талаб қилади.

Бунинг учун бадий таълим бўйича Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институт, Ўзбекистон тасвирий санъат муаллимлар Уюшмаси, Вилоят педагогика ва малака ошириш институтлари, академик лицей ва коллежлардаги мавжуд кучларини марказлаштириши лозим булади. Бу кучлар эътиборли долбзарб муаммоларини ечишга қаратилган.

Муаммоларни ечишдан аввал уларнинг кўлами ва ишларининг режаси ишлаб чиқилади.

Мазкур ишлар билан педагогика фанлар илмий-тадқиқот институти ва РУММ иштирокида тузилган марказ шуғулланади. Бу марказда тасвирий санъат ўқув фанининг мазмуни ва соатлар ҳажмини хилма-хиллиги, синфдаги ўрта яхши ёмон ўзлаштирувчи талабалар учун мўлжалланган дастурлар, методик қўлланма, тавсиянома ва бошқа материаллар ишлаб чиқилади.

Тасвирий санъатни ўқитишнинг илмий-методик таъминотида нашр ишлари билан бир қаторда матбуот, телевидения, махсус илмий амалий конференциялар, танловлар катта роль ўйнайди. Мактабда узлуксиз бадий таълимни амалга ошириш, уни талаблар даражасида ўқитишни хоҳлар эканмиз, бошланғич синфларда мутахассислар бор жойларда тасвирий санъат дарсларини расом ўқитувчилар олиб борилиши шарт. Акс холда бадий таълимда ҳам, қолаверса умуман

бошланғич таълимда ҳам яхши натижаларга эришиб бўлмайди.

Лекин тасвирий санъат бошланғич синф ўқитувчиларнинг ўзига хос хусусиятлари ва жихатларини мукамал билишлари ва улар билан иш олиб бориш усуллари эгаллашлари зарур бўлади.

Тасвирий санъат машғулотларининг бир қисми айниқса табиатни ва меҳнат жараёнларни идрок этиш, табиий материаллар ёрдамида тасвирлаш, табиатдаги рангларни ўрганиш бевосита табиат қўйнида, меъморчилик, халқ амалий ва тасвирий санъат асарларини идрок этиш музейлар, майдонлар, кўرғазма заллари ҳамда санъат асарлари ва меъморчилик обидалари мавжуд жойларда, шунингдек рассомлар халқ усталарининг устахоналарида амалга оширишлари лозим.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Мактабларда тасвирий ва амалий санъат, меъморчиликни ўқитишнинг ўзига хос томонларини ҳисобга олиб, машғулотлар учун камида иккита синф хонаси ва натура ҳамда кўрғазмали қуроллар учун махсус хона бўлиши талаб этилади.

Тасвирий санъат бевосита ўқувчиларнинг ижодий фаолиятлар билан боғланганлигини ҳисобга олиб, табақалаштирилган таълимни жорий этиш мақсадида бу машғулотларни икки гуруҳга бўлиб ўқитилади.

Тасвирий санъат ва бадиий меҳнат ўқитиш фани ўқувчиларда маънавий маданиятнинг ажралмас қисми ҳисобланган бадиий ва ахлоқий маданиятни шакллантиришга хизмат қилади. Бу ўқув фани мазмунан интеграллашган курс бўлиб, у тасвирий санъат декоратив-амалий санъат турларни ўз ичига олади. Шунинг учун ҳам бу фандан таълим мазмуни аввалгилардан кескин фарқ қилиб унга умумий таълим мазмунидан келиб ўрин бериш назарда тутилади.

Бу ўқув фанининг яна бир ўзига хос хусусиятлари шундан иборатки, бундай дарсларда талабаларга бадиий билимлардан ташқари яна тасвирий малакалар шакллантиришдан, уларда кузатувчанлик, кўз хотираси, чамалаш қобилиятлари образли тасаввур каби кўникмалари ўстирилиб борилади. Тасвирий санъатнинг энг муҳим вазифалари талабада ижодкорлик, мустақиллик, ташаббускорлик, бадиий эстетик дид каби хислатларини ўстиришга қаратилгандир.

Шуни ҳам ёддан чиқармаслик керакки, Ватанимизга ҳар томонлама (ҳам мафқурани, ҳам иқтисодий, ҳам маданий ривожланган, илмий фикрлай оладиган мустақил

ташаббускор шахслар керак бўлади. Фақат ижодкор кишиларгина халқимизнинг фаровон келажагини яратишлари мумкин.

Яна шуни таъкидлаш лозимки Ўзбекистон хорижга юз тутиб, ҳамма фанлардан таълимни дунё стандартлари даражасига олиб чиқишни мақсад қилиб қўйган экан бадий таълим, хусусан, тасвирий санъат таълимини ҳам дунё стандартлари даражасига олиб чиқиш керак бўлади.

Бунинг учун тасвирий санъати ривожланган мамлакатларнинг ўқув режаларидаги ўрнини яхши ўрганиш лозим. Тасвирий санъат ўқув фани ривожланган мамлакатларда (АКШ.Англия.Франция.Олмония ва Италия в.б.) умумий таълим мактабларнинг биринчи синфидан охири синфларгача ҳар бир синфда Тасвирий санъатни ҳафтага 2-5 соатгача ўқитилиб турган бир пайтда, бизда 1-7 синфларда Тасвирий санъатни ҳафтада I-соатдан ўқитилаётганлигини нормал ҳол деб бўлмайди.

Натижада мактабларда тасвирий санъат ўқитувчиларни тегишли соатлар билан таъминлай олмаслик муаммоси ҳам пайдо бўлди. Бу эса кўпчилик ўқитувчиларни мактабни ташлаб, бошқа сохаларга ишга ўтиб кетишларига мажбур этмоқда.

Ҳар қандай ўқув фани таълим мазмунида албатта ўзбек халқи яратган беқиёс бой маданий ва маънавий меросни асос қилиб олиш керак. Уларни болалар кўпроқ билишлари шарт. Шундай экан, ўзбек халқини дунёга машҳур қилган меъморчилик, амалий ва тасвирий санъатни академик лицей на касб-хунар коллежларда кўпроқ ва чуқурроқ ўргатишни талаб этилади.

Шу билан бирга таълим мазмунини вилоят ва шаҳарлар бўйича табақалаштирилиши ҳам мақсадга мувофиқдир. Хусусан, (Самарқанд, Бухоро, Хивада меъморчилик, декоратив-амалий санъат кенгрок ўқитилиши мумкин. Чунки, Ўзбекистоннинг вилоят, шаҳар, ҳаттоки қишлоқларида декоратив-амалий санъат ва меъморчиликнинг ривожланишида ўзига хослик бор. Буни Самарқанд, Тошкент, Бухоро, Каттақўргон, Риштон, Шаҳрисабз, Нурота, Марғилон, Гиждувон, Ургут, Хўжайли каби шаҳарлар санъатида яққол кўриш мумкин.

Миллий санъатимиз бизнинг фахримиз, уни биз кенг ўрганишимиз табиий. Лекин жаҳонда ҳамма халқлар томонидан тан олинган умуминсоний бадий кадриятлар ҳам бор. Уларни талабаларга ўргатмасдан туриб, халқимиз жаҳон маданиятидаги ўз ўрнини топа олмайди. Акс ҳолда ўқувчиларимиз миллий қобикқа ўралашиб қолиб, жаҳон дурдоналаридан баҳраманд бўла олмайдилар.

Шуни алоҳида қайд қилиш лозимки, кўп асрлик миллий-бадий маданиятимизни (тасвирий санъат, безакли амалий санъат, меъморчилик санъати ва шу билан бирга ўқувчиларнинг тасвирий ва амалий санъатдан ўзлаштириши лозим бўлган малакалар ҳам ҳисобга олиниши лозим. Мазкур стандартда Республика ўқувчилари ўзлаштиришлари лозим бўлган минимал билим ва малакалар баён этилган. Бу асосида Ўзбекистоннинг барча вилоятлари, Қорақалпоғистон халқ таълими вазирлиги на Тошкент шаҳар халқ таълими бош бошқармаси тасвирий санъатдан ўзларидаги ўзига хосликни ҳисобга олиб, таълим мазмунини ишлаб чиқадилар. Бу таълим мазмунида ҳар бир худуднинг санъати ва маданияти, унинг бадий аънаналари ўз ифодасини топади.

Жаҳоннинг илгор санъатини ўқув режаларида берилган ҳафтасига бир соатлик тасвирий санъат дарсларида етарли даражада ўзлаштиришга имкон йўқ.

Республиканинг академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида ўқитиладиган бу йўналишдаги ўқув фанининг номи „Тасвирий ва амалий санъат,, Тасвирий ва меъморчилик санъати,, Тасвирий санъат ва бадий меҳнат,, Санъат,, бўлиши мумкин.

Юқорида номлари қайд қилинган ҳар бир ўқув фани бўйича таълим мазмуни талабаларнинг кучига (бўш, ўрта ва юқори) шунингдек, қишлоқ ва шаҳар мактабларига мослаб табақалаштирилади. Академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида тасвирий санъат машғулоти талабаларда бадий ва эстетик маданиятини шакллантиришни мақсад қилиб кўяр экан, у қуйидаги фаолият турлари асосида амалга оширилади:

1. Қаламтасвир.
2. Рангтасвир,
3. Композиция,
4. Амалий санъат,
5. Хайкалтарошлик,
6. Санъат тарихи,
7. Қуриш-ясаш. (Қогоз пластикаси)

Борлиқни идрок этиш машғулотида талабаларга уларни ўраб олган табиат-ўсимликлар, гуллар, дарахтлар, ҳашоратлар, қушлар, балиқлар, ҳайвонлар в.б. турмушда қўлланиладиган буюмлар ва халқ амалий санъати намуналари, кийим-кечаклар, бинолар ва меъморчилик обидалари, меҳнат қуроллари ва транспорт

воситалари, халқимизнинг турмуш тарзи, меҳнат жараёнлари, йил фаслларидаги ўзгаришларни кузатиш ва уларни билиб олишни назарда тутди. Шунини алоҳида қайд этиш лозимки, ҳаётни ва борлиқни билмасдан туриб, тўлақонли бадиий ижодни амалга ошириб бўлмайди.

Композиция - тасвирий санъат ўқув фанининг энг йирик ва муҳим қисмлардан ҳисобланиб, бу бўлимнинг асосий вазифалари талабаларда ижодий тафаккур, фантазия, кўз хотираси, бадиий дид каби психологик жараёнларни ривожлантиришга қаратилган. Бундай фаолият орқали фақат бадиий ижод вазифаларини ҳал қилиниб қолмай, балки ёшларда ахлоқий сифатлар, хусусан миллий ғурур ва ватанпарварлик туйғулари ривожланади.

Рангшунослик-бўлими рангларни киши ҳаётидаги роли тўғрисида, айниқса табиатда ранглар, рангнинг халқ иетеъмоли моллари ва техника буюмларни ишлаб чиқишдаги роли, рангнинг тасвирий ва декоратив-амалий санъат, меъморчиликдаги аҳамияти ҳақида айрим назарий маълумотларни беради.

Бундай тушунчалар ва тасаввурлар рангшунослик бўйича мустақил машғулотлар жараёнида ҳам, натурага қараб тасвирлаш бўйича машғулотларда ҳам, теварак-атроф, воқеалар ва санъатини идрок этишда ҳам, композиция фаолиятида ҳам бериб борилади.

Маълум таълим стандартида турлича бадиий материаллар ва тасвирлаш воситаларидан фойдаланишга жиддий эътибор беришни ҳам назарда тутилади. Бундай бадиий материаллар қаторида қалам, соус, пастель, сангина, кўмир, акварель, тушь, лой, пластилин, рангли қоғозлар, табиий материаллар, ойна, тош ва газлама парчалари ва ҳокозолар киради.

Тасвирлаш техникаси эса штриховка, ҳўл ва қуруқ қоғозларда ишлаш, хомаки ишлар қоралама, гравюра, мозаика, аппликациялардан иборат.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда қуйидагиларни таъкидлаб ўтиш жоиз бўлади. Уста ва шогирд асосида ёшларга ҳунар ўргатиш учун аждодларимиз тажрибасини юқори сифат даражасида ўрганишни ташкил қилиш лозим. Уста ва шогирд одоб мезонларини янада мукамал ишлаб чиқиш керак. Шу мезонлар асосида мактабларда, мактабдан ташқари муассасаларда, лицей ва коллежларда, олий ўқув юртиларидаги дастур, дарслик, ўқув ва методик қўлланмаларга уста ва шогирд одоби анъаналари

мавзуларини киритиш ва уларни етарли даражада ёритиб бериш керак.

Касб-хунар коллежларида ва хунар ўргатилаётган олий ўқув юртларида махсус курслар ташкил этиш ва уларни ҳозирги энг илғор педагогик технологиялар асосида олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Олий ўқув юртларида ва касб-хунар коллежларида ўтилаётган таълим-тарбияга, хунарга оид дастур ва дарсликлар мазмунига "Устоз ва шогирд этикаси" бобини киритиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Мақолани ёзишимдан мақсад ҳам Сурхондарё вилояти Термиз Давлат Университетида Миллий либос ва санъат факультети Амалий санъат кафедрасида Устоз шогирд анъанаси йўлга қўйилган бўлиб ҳар бир дарс ижодий жараён ҳисобланиб бунда устоз ва шогирдлар биргаликда ҳамжихатликда иш олиб борадилар. Мана шу кунларда Амалий санъат кафедраси мудирини Олим Тураев ҳамда устозлардан Хамроқул Рахмонқулов, Жовли Қудратов Зарина Муҳаммадиева каби уз касбининг жонкуярлари фаолият кўрсатиб шогирдлари билан ишламоқдалар.

REFERENCES

1. Апухтин О ,Қ. Тасвирий санъат ҳақида суҳбат Т .1961.
2. Булатов С.С. Ўзбек халқ амалий безак санъати. Т. 1991.
3. Булатов С.С.Амалий санъат қисқача луғати. 'Т. 1992.
4. Қосимов Қ. Наққошлик Т. 1982.
5. Набиев М , Азимова В. Расм чизишни ўргатиш методикаси Т.2001
6. Орипов Б.Т. Дарсинг самарадорлигини ошириш йўллари Т.1983.
7. Ойдинов Н. Рассом-ўқитувчилар тайёрлаш муоммалари. Т. 1997.
8. Талипов Н. Мактабда тасвирий санъат тўғараги, Т. 1995 Т 2003

